

הפחד מארץ ישראל או "מפני חטאינו גלינו מארצנו"

| א.ב. יהושע |

מבחינת עומק הגלות מרצון של היהודים, המספרים מדהימים ומדכאים. בראשית המאה התשע-עשרה ישבו בארץ ישראל כחמשת אלפים יהודים בלבד, מתוך עם שמנה כשני מיליון וחצי נפש (באפגניסטן ישבו באותה עת ארבעים אלף יהודים). ערב הצהרת בלפור ישבו בארץ ישראל רק כחמישים אלף יהודים, מתוך עם שהגיע כבר לשישה-עשר מיליון נפש (אחרי ההתאוששות הדמוגרפית הכללית בכל העולם).

בתפילה היום-יומית היו היהודים גלויים יותר וכנים יותר בדיאגנוזה של עצמם מאשר בפסקה השנייה של מגילת העצמאות. בתפילה נאמר בפירוש: "מפני חטאינו גלינו מארצנו", ולא נאמר הוגלנו מארצנו. כלומר אנחנו מודים שהגלינו את עצמנו ולא כוח זר הוא שהגלה אותנו. אבל מהם החטאים האלה, האמתיים או המדומים, שגרמו לעם לעשות את המעשה הנורא והקיצוני, לעזוב את מולדתו ולהתפזר בין העמים, ושם לא רק לאבד הרבה מבניו בהתבוללות (משלושה-ארבעה מיליונים בסוף תקופת בית שני למיליון אחד בתחילת המאה השמונה-עשרה) אלא גם לחשוף את עצמו לפורענויות איומות, שהאחרונה בהם, השואה, הייתה פורענות בסדר גודל וברמת אכזריות ששום עם בהיסטוריה לא ידע כמותה?

האם החטאים האלה היו כלפי האלוהים ומצוותיו? אם כן, היו המאמינים צריכים לומר: בגלל חטאינו הגלה אותנו האלוהים מארצנו. אבל לא, הטקסט הוא חד-משמעי – "גלינו", באופן פעיל. האם הסיבה שהגלינו את עצמנו מארץ ישראל היא שאין זו מולדת פשוטה אלא ארץ קודש בעלת חובות דתיות מוסריות ומטפיזיות שאין לנו יכולים לעמוד בהן, ולפיכך אנחנו חוששים ממנה, אבל גם, באותה עת, כמהים אליה?

זאת השאלה החשובה ביותר שהיהודים צריכים לעסוק בה, כי מחיר הגולה היה נורא ואיום כל כך, שעד עצם היום הזה אנו משלמים עליו מבחינה דמוגרפית, ועוד נמשיך לשלם בעתיד בהיגררות טרגית למדינה דו-לאומית.

לעומת הבעייתיות העובדתית של הפסקה השנייה, הפסקה שלאחריה, הפותחת ב"מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה", קרובה הרבה יותר אל האמת ההיסטורית.

אכן היה קשר מסורתי שהפך לקשר או לזיקה היסטוריים של היהודים למולדתם העתיקה. המשפט הקלאסי "לשנה הבאה בירושלים" לא היה משפט ריטואלי ריק. הנה, עובדה ניצחת היא שיהודים רבים מאוד חזרו בפועל לירושלים ולארץ ישראל.

אבל גם קשר או זיקה היסטוריים אינם מעניקים זכות היסטורית, ונשאר רק הזכות הטבעית, זכות התושבים על אדמת מושבם! וכוח הזכות הזאת עלינו לנווט את דרכנו הפוליטית, גם בעניין זכותנו שלנו, וגם בעניין זכותם של התושבים הלא-יהודים בארץ ישראל, שגם להם אותה זכות טבעית עצמה.

כל דיון בפסקה השלישית של מגילת העצמאות, הפסקה הפותחת בטיעון "מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהאחז במולדתם העתיקה" צריך להתחיל מעיון בפסקה שלפניה. הפסקה השנייה הקדימה והעניקה בסיס ורקע היסטורי לטיעון בפסקה השלישית, בכך שטענה כי "לאחר שהגלה העם מארצו בכוח הזרוע שמר לה אמונים בכל ארצות פזויו". ואולם, הטיעון הזה, הבא לתאר מציאות היסטורית מוסכמת, הוא בעייתי ביותר מבחינת העובדות ההיסטוריות.

חלקו הראשון של המשפט הזה מתאר, בעצם, רק את גלות בית ראשון, ולא את הפזורה מרצון בימי בית שני ולאחר החורבן ב-70 לסה"נ. גלות בבל, שנכתה על ידי הבבלים, היא בעצם היחידה שנעשתה "בכוח הזרוע", והיא נמשכה בסך הכול כארבעים שנה, עד הצהרת כורש מלך פרס שהזמינה את הגולים לשוב למולדתם ולבנות את בית המקדש.

החל מנקודה זו ואילך מתחילה בהיסטוריה היהודית הגלות מרצון, שהיא בעצם הגלות המהותית של עם ישראל בכל הדורות. רק חלק מהגולים שכתבו את הקינות הנוגעות ללב, כמו "על נהרות בבל שם ישבנו גם-בכינו בְּזִכְרֵנו אֶת-צִיּוֹן" (תהלים קלז, א), קמו בפועל מגלותם וחזרו לארץ ישראל. חלק אחר, יש טוענים שהם היו הרוב, העדיף להישאר בגולה, אף שהכירו היטב את הדרך הלא-ארוכה חזרה.

וכך הפכה גלות בבל, שהתחילה בחורבן בית ראשון ונמשכה גם בתקופת בית שני, עד לעיראק המודרנית של ערב מלחמת העולם השנייה, לגלות הארוכה בתולדות העם היהודי. גלות זו היא שביססה (גם בעזרת התלמוד הבבלי) את העיקרון ואת הפרקטיקה של הגלות היהודית, גלות שבה היהודים מצליחים לשמור על זהותם מבלי שהם יושבים בפועל בטריטוריה הלאומית שלהם, אלא רק חוזים אותה בדמיון, בתפילות ובתקוות לחזור אליה. מושג הגאולה אימננטי למושג הגולה. ואף שהרמב"ם קבע שאין בין הגלות למוות המשיח אלא שיעבוד מלכויות, רוב ההוגים, דתיים וחילוניים גם יחד, הפכו את כמיהת הגאולה ואת הקשר הרוחני לארץ ישראל לפסטיבל בפני עצמו –

שלא הביא בפועל אף יהודי חזרה לארץ ישראל, אף על פי שרוב הזמן במשך ההיסטוריה היה אפשר לשוב לארץ ישראל ללא כל מניעה.

כבר בתקופת בית שני, שאורכה כחמש מאות שנה, הייתה מחציתו של העם היהודי מפוזרת בכל ארצות העולם העתיק, וזאת כאשר בית המקדש עדיין היה קיים וליישוב היהודי בארץ ישראל הייתה מידה לא מבוטלת של אוטונומיה פוליטית וממלכתית. כל זה לא הפריע ליהודים להתפזר על פני העולם העתיק, גם במקומות הנידחים והמשונים ביותר, ולאחר מכן, במשך מאות בשנים, ישבו יהודים מסביב לארץ ישראל, אבל לא בה עצמה.

מתן בן טולילה, רפסודה, 2013-2014

1 ראו בפסקה ה'11 במגילה, ובמאמרי "בין זכות לזכות", בתוך בזכות הנורמליות, ירושלים 1980.